

blokfluitkwartet capriola

www.blokfluitkwartetcapriola.nl

'Jouissance vous donneray'

Fransse chansons en dansen uit de 16e eeuw

Op zaterdag 11 februari 2017 speelt Capriola Fransse dansen uit de 16e eeuw in het concert van het Delftse koor *Messa di Voce* o.l.v. Karel Smagge met Fransse chansons uit de 16e eeuw, aanvang 20.15 uur, Oud-Katholieke Kerk, Bagijnhof 21, Delft.

Blokfluitkwartet Capriola speelt Fransse dansen uit 16e-eeuwse gedrukte publicaties voor vierstemmig ensemble. Gekozen is voor dansen uit publicaties van Pierre Attaingnant (ca. 1494 – 1551/1552), Jacques Moderne (ca. 1495-1500 – na 1562), Tielman Susato (ca. 1510-1515 - 1570 of later) en Thoinot Arbeau (1520 – 1595). Attaingnant en Moderne waren uitgevers en drukkers van muziek, die de muziek in hun publicaties door anderen lieten verzorgen of componeren. Susato was ook componist en bespeler van blaasinstrumenten. De geestelijke Thoinot Arbeau, anagram en synoniem van Jehan Tabourot, schreef *Orchesographie* een handboek voor het 16e-eeuwse dansen met muziekvoorbeelden.

Capriola speelt de 16-eeuwse dansen (*basse dance*, *bergerette*, *branle*, *tourdion* of *tordion* en *pavane*) in verschillende bezettingen met hoge en lage blokfluiten of basdulciaan.

Het koor *Messa di Voce* voert 16e-eeuwse Fransse chansons uit van componisten als Claudin de Sermisy, Thomas Crécquillon, Philippe de Monte, Orlando di Lasso en Adriaen Willaert. Capriola begeleidt het koor in vier chansons.

Programma

Basse danse *Jouissance vous donneray*
Uit: *Orchésographie*, Langres 1589. (Capriola)
Joyssance vous donneray (met Capriola)
Vivre ne puis content
O combien est malheureux le desir
Sy mon travail
Basse dance Mon desir, *Bergerette Dont vient cela*,
Reprise, *Bergerette Sans roch*, *Reprise Le joly boys*
Uit: *Danserye* (Het derde musyck boexken),
Antwerpen 1551. (Capriola)
Las, voules vous q'une personne chante
Sortez regretz, et allegez mon coeur
Grace, vertu, bonté, beaulté, noblesse
Je sens sur mon ame plouvoir
Pauze
Pavane La Gaiette, *Bassedance Ta bone grace*,
Tordion, *Branle nouveau*
Uit: *Musicque de Joye*, Lyon, ca. 1545. (Capriola)
Le rossignol plaisant et gracieux
Au joly son du sansonnet
Basse dance Content désir, *Tourdion*, *Branle gay*
Uit: *Second livre contenant trois Gaillardes*, *Trois Pavanes*, *Vingt Trois Bransles*, ..., Paris 1547.

Thoinot Arbeau (1520 – 1595)
Claudin de Sermisy (ca. 1490 - 1562)
Pierre Certon (? - 1572)
Claudin de Sermisy (ca. 1490 - 1562)
Pierre Sandrin (fl. 1538 - ca. 1561)
Tielman Susato (ca. 1510-1515 - 1570 of later)
Orlando di Lasso (1532 -1594)
Philippe de Monte (1521 -1603)
Roquelay (? - 1530)
Guillaume Costeley (ca. 1531 -1606)
Jacques Moderne (ca. 1495-1500 – na 1562)
Mittantier (fl. 1536-47)
Passereau (fl. ca. 1550)
Pierre Attaingnant (ca. 1494 – 1551/1552)

Concert *Messa di Voce*

'*Jouissance vous donneray*'

Fransse chansons en dansen – 16^e eeuw

i.s.m. blokfluitkwartet Capriola

o.l.v. Karel Smagge

Zaterdag 11 februari 2017 - 20:15
Oud-Katholieke Kerk, Bagijnhof 21, Delft

Toegang € 10 - inclusief programmaboekje
Voor scholieren en studenten € 7,50

(Capriola)

Ung gay bergier (met Capriola)

Le jeu, le riz, le passetemps

Nous voyons que les hommes (met Capriola)

Je voy des glissantes eaux les ruisseux

Joissance vous donnerai (met Capriola)

Thomas Créquillon (ca. 1505/1515 - 1557?)

Guillaume Costeley (ca. 1531 -1606)

Guillaume Costeley (ca. 1531 -1606)

Guillaume Costeley (ca. 1531 -1606)

Adriaan Willaert (ca. 1490 - 1562)

Toelichting dansen uit de 16e eeuw

Diverse dansvormen staan hieronder beschreven.

Drukkers en uitgevers

Pierre Attaignant (ca. 1494 – 1551/1552)

Pierre Attaignant was een Franse drukker van o.a. muziek, uitgever, boekhandelaar, stempelmaker en letterzetter. Hij is geboren in of bij Douai (Noord-Frankrijk) en gestorven in Parijs, waar hij vanaf circa 1513 werkte. Hij publiceerde liturgische boeken en syllabi voor studenten. Na experimenten met zetsels voor het drukken van muziek bracht hij *Chansons nouvelles ...* uit; gedateerd 4 april 1527/8. Hij verkreeg koninklijke bescherming in de vorm van een privilege, dat verhinderde dat anderen de inhoud van zijn boeken zouden kopiëren. In 1537 is hij benoemd tot "imprimeur et libraire du Roy en musique".

Attaignant was de eerste muziekuitgever die een massaproductie bereikte. Zo gaf hij tijdens zijn laatste jaren 36 genummerde series met chansons uit, verschillende in twee of drie edities. Een uitgave werd vaak in 1000 exemplaren gedrukt. Technisch kon hij dit doen door de drukmethode waarbij een deel van een notenbalk en een noot in één zetsel werden gecombineerd. Naast chansons gaf hij missen, motetten, zettingen van psalmen, luitmuziek en dansen uit. Voorzover bekend was Attaignant geen componist, maar hij moest voldoende geschoold zijn om zijn eigen editing-werk te kunnen doen. In zijn muziekuitgaven is geen editor genoemd, voordat Claude Gervaise (fl. 1540–60) in de laatste jaren van Attaignant als zodanig vermeld is in uitgaven van dansboeken voor ensembles. Attaignant gaf voornamelijk nieuwe muziek uit van Franse en Franco-Vlaamse componisten.

Attaignant gaf drie publicaties met dansmuziek voor ensembles uit zonder vermelding van componist of editor.

- *Six Gaillardes et six pavans avec Treze chansons musicales ...*, Paris 1530.
- *Neuf basses dances deux branles / vingt et cinq Pavannes avec quinze Gaillardes en musique ...*, Paris 1530.
- *Second livre contenant trois Gaillardes, Trois Pavanes, Vingt Trois Branles, / Tant gays, Simples, Que Doubles, Douze basses dances, & Neuf tourdions, / En somme Cinquante, Le tout ordonné selon les huict tones. Et / nouvellement imprimé en Musique a quatre parties*, Paris 1547.

In 1550 gaf Attaignant de eerste publicatie met dansmuziek uit met vermelding van de naam van de editor of arrangeur: Claude Gervaise. Er volgden nog drie publicaties met zijn naam. De laatste is uitgegeven door de weduwe van Attaignant, evenals de publicatie met dansmuziek met de naam van componist en organist Estienne du Tertre (fl. 1550).

- Claude Gervaise, *Quart Livre de dancieries ... contenant XIX pavanes & XXXi gaillardes*, Paris 1550.
- Claude Gervaise, *Cincquiesme livre de dancieries ... contenant dix branles gays, huict branles de poictou, Trentecing branles de Champaigne, Le tout / en ung livre seul, Veu & corrige par Claude Gervaise ...*, Paris 1550.
- Claude Gervaise, *Sixieme Livre de dancieries*, Paris 1555.
- Claude Gervaise, *Troisieme Livre de dancieries a quatre et cinq parties ... imprimé par le vefve de Pierre Attaignant*, Paris 1557.
- Estienne du Tertre, *Septieme livre de dancieries ... par la vefve de Pierre Attaignant*, Paris 1557.

Informatie uit: *Attaignant, Pierre*, Daniel Heartz en Laurent Guillo, Grove Music Online, juli 2016; *Das Renaissance-Tanzbuch, Tänze des 16. und fruhen 17. Jahrhunderts mit Erläuterungen und Choreographien*, Bernard Thomas und Jane Gingeli, Kassel 1989.

Jacques Moderne (ca. 1495-1500 – na 1562)

Jacques Moderne is geboren in Pinguente (Istrië, nu Buzet in Croatia) en gestorven in Lyon. In Lyon werkte hij als drukker, uitgever en boekhandelaar. Het drukken en uitgeven van muziek was zijn voornaamste activiteit. Daarnaast gaf hij boeken uit in het Latijn en het Frans over onder andere religie, huisgeneesmiddelen, emblemen en handlijnkunde. Hij begon in 1532 met het drukken van polyfone muziek, met de drukmethode waarbij een deel van een notenbalk en een noot in één zetsel werden gecombineerd. Deze methode was eerder met succes toegepast door Pierre Attaingnant (ca. 1494 – 1551/1552) in Parijs. Moderne drukte ongeveer 50 muziekboeken met meer dan 800 composities, waarvan meer dan de helft alleen door Moderne zijn gedrukt. In 1532 of 1533 publiceerde hij *S'ensuyvent plusieurs Basses dances tant Communes que Incommunes*, een boek over de Bourgondische stijl om basses dances te dansen.

Anders dan Pierre Attaingnant, die zich voornamelijk beperkte tot het uitgeven van stukken van Franse en Vlaamse componisten, bevatten de werken van Moderne muziek van componisten uit Italië, Spanje en Duitsland. Francesco de Layolle, componist en organist aan de Notre Dame de Confort in Lyon, werkte met Moderne als muziekeditor voor zijn publicaties.

Moderne gaf één publicatie uit met dansmuziek voor ensembles: *Musique de joye* (ca. 1545). Het eerste deel van de publicatie bevat Italiaanse ricercares; het tweede deel Franse dansen.

Informatie uit: *Moderne, Jacques*, Samuel F. Pogue en Frank Dobbins, Grove Music Online, juli 2016.

Tielman Susato (ca. 1510-1515 - 1570 of later)

Tielman Susato is rond 1510/15 in Soest bij Dortmund geboren en in 1570 of later in Zweden gestorven. Hij was actief in de Zuidelijke-Nederlanden als uitgever van muziek, componist en instrumentalist. Hij was lid van de 'stadsspeellieden' van Antwerpen en speelde trombone, veldtrompet, kromhoorn, fluit en blokfluiten. De muziekuitgeverij van Susato was de eerste die succesvol was in de Lage Landen. De meeste van zijn publicaties waren bloemlezingen van werken van Vlaamse componisten actief in de Lage Landen en aan Keizerlijke Hof. Onder de uitgaven gewijd aan een enkele componist, waren die van Susato zelf, Thomas Crécquillon, Orlande de Lassus, Clemens non Papa en Josquin Des Prez. Als componist schreef Susato meer dan 90 chansons, waarvan velen een parodie zijn van bekende Franse en Vlaamse modellen. Tussen 1543 en 1561 publiceerde hij 22 boeken met chansons, 3 met missen, 19 met motetten en 11 boeken in een serie met de titel *Musyck Boexken*. In deze serie verschenen 2 boeken met Nederlandse wereldlijke chansons, 8 met souterliedekens (psalmzettingen) en een boek met dansen *Danserye (Het derde musyck boexken)*, gepubliceerd in 1551.

Informatie uit: *Susato, Tylman [Tielman]*, Kristine Forney, Grove Music Online, juli 2016; *Tielman Susato and the music of his time, Print culture, compositional technique and instrumental music in the Renaissance*, Keith Polk (Editor), New York 2005.

Thoinot Arbeau (1520 – 1595)

Thoinot Arbeau, pseudoniem van Jehan Tabourot, is in 1520 in Dijon geboren en in 1595 Langres (Frankrijk) gestorven. Tabourot was een geestelijke en bekleedde verschillende functies in de katholieke kerk. Op zijn 62e koos hij het anagrammatisch pseudoniem Thoinot Arbeau en begon te schrijven. Zijn eerste publicatie, een almanak van religieuze feestdagen getiteld *Kalendrier des bergers*, verscheen in 1582. In 1588 schreef hij *Compot et manual calendrier*, waar hij *Orchesographie* aan toevoegde, dat zijn beroemdste werk is geworden. *Orchesographie*, gepubliceerd in 1589, is postuum herdrukt in 1596 met de titel

Voorpagina van *S'ensuyvent plusieurs Basses dances tant Communes que Incommunes*, dansboek gepubliceerd door Jacques Moderne in 1532 of 1533.

Orchesographie et traicté en forme de dialogue, par lequel toutes personnes peuvent facilement apprendre et practiquer l'honneste exercice des dances (Orchesographie en verhandeling in de vorm van een dialoog, voor allen die gemakkelijk de deugdzame beoefening van de dans willen leren en in de praktijk brengen; orchesographie = de leer van het beschrijven van de danskunst). De dialoog in Orchesographie wordt gevoerd tussen een leraar en de fictieve student Capriol (de naam van een danspas). Het werk bevat een rijkdom aan informatie over de cultuur, de muziek en de dans in de 16e eeuw. Er staan 47 choreografieën van dansen in beschreven, zoals die in de 16e eeuw in Frankrijk zijn uitgevoerd. Vrijwel elke choreografie is vergezeld van genoteerde muziek, waarbij de danspassen per maat staan aangegeven. De populairste basse dance van die tijd *Jouissance vous donneray* is eenstemmig weergegeven met ritme voor fluit en trommel.

Informatie uit: *Arbeau, Thoinot [pseud. for Tabourot, Jehan]*, G. Yvonne Kendall, Grove Music Online, juli 2016.

Dansen

Basse danse

De *basse danse* (Italiaans: *bassadanza*) is de belangrijkste hofdans gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de 16e eeuw. De naam wijst op de laag bij de grond uitgevoerde danspassen, die een contrast vormen met de snellere springdansen. De dans werd uitgevoerd door paren met plechtige en deftige schuivende bewegingen. De nadans (bijvoorbeeld de to(u)rdion of *recoupe*) werd uitgevoerd met levendiger bewegingen en sprongen. De vroegst bekende muziek voor de basse danse dateert uit de 15e eeuw. Het melodische materiaal is gecentreerd rond een soort cantus firmus of tenor, waaromheen de andere partijen improviseerden. Elke noot van de tenor correspondeerde met één danspas en de melodie was vaak ontleend aan een bestaande bron. De maatsoort is meestal tweedelig, soms driedelig of een samenstelling van beide. Halverwege de 16e eeuw zijn nog *basse danses* voor meerstemmige ensembles gedrukt en uitgegeven, door bijvoorbeeld Jacques Moderne (ca. 1495-1500 – na 1562), Pierre Attaingnant (ca. 1494 – 1551/1552) en Tielman Susato (ca. 1510-1515 - 1570 of later) en gebaseerd op chansons van componisten als Claudin de Sermisy (ca. 1490 – 1562) en Pierre Sandrin (fl. 1538 - ca. 1561).

De *Reverence*, een danspas in de basse danse.

Uit: *Orchesographie*, 1589.

Bronnen: Jane Bellingham, *The Oxford Companion to Music*, augustus 2016; *The Oxford Dictionary of Music*, augustus 2106; *Grove Music Online*, augustus 2016.

Tourdion

De *tourdion* of *tordion* (Italiaans: *tordiglione*, *dordiglione*; Spaans: *turdión*) is een levendige 16e-eeuwse dans in driedelige maatsoort, populair als nadans van de *basse danse*. Thoinot Arbeau (1520 – 1595, *Orchésographie*, 1588) beschrijft de *tourdion* als een dans zoals de *gaillarde*, maar lichter en sneller, omdat de de voeten dicht bij de grond werden gehouden. In de 16e-eeuw zijn *tourdions* voor meerstemmige ensembles uitgegeven en gedrukt door Jacques Moderne (ca. 1495-1500 – na 1562) en Pierre Attaingnant (ca. 1494 – 1551/1552).

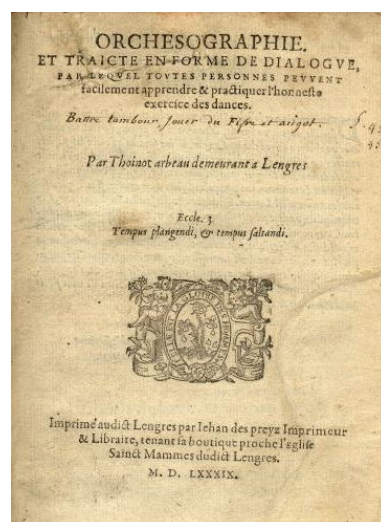
Bronnen: Janet Halfyard, *The Oxford Companion to Music*, augustus 2016; *Grove Music Online*, augustus 2016.

Bergerette

In de 15e eeuw was de bergerette een Frans lied met een pastoraal thema, qua structuur verwant aan de virelai (amoureuus lied met refreinen), maar met één strofe. De tekst van het lied werd op een bekende melodie gezongen.

Tielman Susato (ca. 1510-1515 - 1570 of later) publiceerde in zijn *Danserye (Het derde musyck boexken, 1551)* vier bergerettes; drie in driedelige en één in tweedelige maatsoort. De bergerettes gaan vergezeld met reprises in driedelige maatsoort en lijken verwant aan de *basse danse* met de nadans *tourdion* of *recoupe*.

Bronnen: David Fallows, *Grove Music Online*, september 2016; *The Oxford Companion to Music*, september 2016.

Titelblad van het danshandboek *Orchesographie* van Thoinot Arbeau uitgegeven in 1589.

Branle

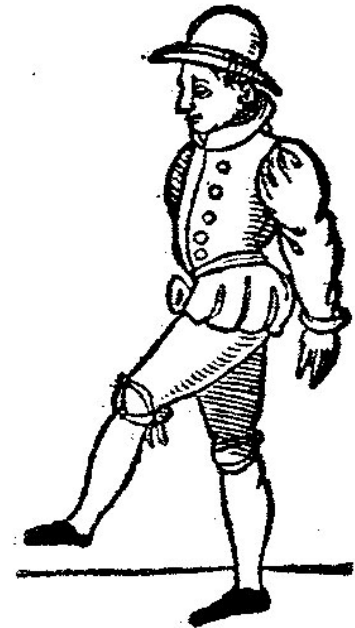
Oorspronkelijk is de *branle* (ook: *bransle*; Italiaans: *brando*) een zijdelingse danspas in de *basse danse*. In de 16e eeuw werd de *branle* een populaire rondedans. Thoinot Arbeau (1520 – 1595) beschrijft in zijn *Orchésographie* (1588) vier hoofdvormen: de *branle simple* en *double* in tweedelig maatsoort; de *branle gai* in driedelige maatsoort en de *branle de Bourgogne* in een mengeling van maatsoorten. Er zijn veel regionale versies, zoals de *branle d'Écosse* (Schotse branle) en de *branle de Malte* (Maltese branle), die zoals de Italiaanse *brando* van de danser mimegebaren en gezichtsuitdrukkingen vraagt. De *branle* werd opgenomen in het repertoire van de hofdansen en met enthousiasme in Engeland uitgevoerd. Shakespeare noemt de *branle* in *Love's Labour's Lost*.

Bronnen: Janet Halfyard, *The Oxford Companion to Music*, augustus 2016; *Grove Music Online*, augustus 2016.

Pavane

De *pavane* (Engels: *pavan*; Duits: *Paduana*; Italiaans: *pavana*, *padovana*) is een 16e- en 17e-eeuwse dans, waarschijnlijk ontstaan in Italië en genaamd naar de stad Padua. Thoinot Arbeau (1520 – 1595) beschrijft de pavane in zijn *Orchésographie* (1588) als een processiedans, statig van karakter, in tweedelige maatsoort met twee enkele stappen en een dubbele stap voorwaarts, gevolgd door de dezelfde reeks omgekeerd. Pavanes verschijnen in Duitse, Franse en Spaanse bronnen in de 20er- en 30er-jaren van de 16e-eeuw. De pavane was meestal gekoppeld met een andere, snellere dans, meestal in driedelige maatsoort en soms met thematische relaties met de pavane. In Italië was een *saltarello* de begeleidende dans, in Frankrijk en Engeland een *galliarde*. Kort na de bloeitijd stierf de *pavane* aan het eind van de 16e-eeuw als dans uit, hoewel het nog bleef voortbestaan als het eerste deel (*Paduana*) van de vroege 17e-eeuwse Duitse suite. Henry Purcell (1659 – 1695) schreef enkele pavanes. Verschillende latere componisten schreven stukken genaamd pavane. De meest bekende is de *Pavane pour une infante défunte* van Maurice Ravel (1875 – 1937).

Bronnen: Wendy Thompson en Lalage Cochrane, *The Oxford Companion to Music*, september 2016; *The Oxford Dictionary of Music*, augustus 2016; *Grove Music Online*, augustus 2016.

De *Greve gaulche*, een danspas in de *galliarde*.
Uit: *Orchesographie*, 1589.

Galliarde

De *galliarde* (Engels: *galliard*; Italiaans: *gagliarda*; Spaans: *gallarda*) is een levendige dans van Italiaanse origine, populair tijdens de 16e- en 17e-eeuw. Het is een uit secties bestaande dans sterk lijkend op de *saltarello* en de *tourdion*, met een vijfstappenpatroon in een driedelig of samengesteld tweedelige maatsoort. Maten met hemiola's komen veel voor, met name bij cadenzen. De *galliarde* was gewoonlijk gepaard aan de *pavane*, met de *galliarde* als de nadans. Beide dansen gebruikten meestal hetzelfde melodisch materiaal. De *galliarde* was ook populair in theatrische uitvoeringen, zoals in Franse balletten, Engelse masques en Italiaanse intermedi. De eerste *galliardes* zijn in 1530 in druk uitgegeven door Pierre Attaignant (ca. 1494 – 1551/1552). Net als de *pavane* bleef de *galliarde* tot in de tweede helft van de 17e-eeuw gebruikt worden in Italië, Frankrijk, Duitsland en Engeland.

Bronnen: Wendy Thompson en Jane Bellingham, *The Oxford Companion to Music*, september 2016; *Grove Music Online*, september 2016.

Passamezzo

De *passamezzo* is een Italiaanse dans uit de 16e- en 17e-eeuw, gelijkvormig aan, maar sneller dan de *pavane* en als de *pavane* in tweedelige maatsoort. Zijn naam is waarschijnlijk afgeleid van *passo e mezzo*, een stap en een half. De eerste *passamezzo's* zijn in 1536 en 1540 in Duitsland gepubliceerd in luitboeken door Hans Neusidler.

Bronnen: *The Oxford Companion to Music*, september 2016; *Grove Music Online*, september 2016.

De *Capriol*, een danspas in de *galliarde*. Uit: *Orchesographie*, 1589.

Saltarello

De *saltarello* is een levendige dans van Spaanse en Italiaanse herkomst. Ze wordt gekarakteriseerd door driedelige maatsoort en springende bewegingen die onderdeel uitmaken van de danspassen. In de 16e eeuw is de *saltarello* vaak de nadans van een *pavane* of *passamezzo*, waarbij de muziek vaak niet te onderscheiden is van de *gaillarde*.

Bronnen: *The Oxford Companion to Music*, september 2016; *Grove Music Online*, september 2016.

Frans Schröder, Delft 2016.

[16-2-2017]